

Sammlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 133 2012

I distribution:

Swedish Science Press

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Stina Hansson, Lisbeth Larsson

Lund: Erik Hedling, Eva Hættner Aurelius, Per Rydén

Stockholm: Anders Cullhed, Anders Olsson, Boel Westin

Uppsala: Torsten Petterson, Johan Svedjedal

Redaktörer: Otto Fischer (uppsatser) och Jerry Määttä (recensioner)

Inlagans typografi: Anders Svedin

Utgiven med stöd av

Magnus Bergvalls Stiftelse och Vetenskapsrådet

Bidrag till *Samlaren* insändes digitalt i ordbehandlingsprogrammet Word till info@svelitt.se. Konsultera skribentinstruktionerna på sällskapets hemsida innan du skickar in. Sista inlämningsdatum för uppsatser till nästa årgång av *Samlaren* är 15 juni 2013 och för recensioner 1 september 2013. *Samlaren* publiceras även digitalt, varför den som sänder in material till *Samlaren* därmed anses medge digital publicering. Den digitala utgåvan nås på: <http://www.svelitt.se/samlaren/index.html>. Sällskapet avser att kontinuerligt tillgängliggöra även äldre årgångar av tidskriften.

Uppsatsförfattarna erhåller digitalt underlag för särtryck i form av en pdf-fil.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förordande som bedömare av inkomna manuskript.

Svenska Litteratursällskapet PG: 5367–8.

Svenska Litteratursällskapets hemsida kan nås via adressen www.svelitt.se.

ISBN 978-91-87666-32-4

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by
Elanders Gotab, Stockholm 2013

Litteraturens nätverk är en antologi som väckt många tankar och funderingar hos mig under läsandets gång. Och det är ju också själva syftet med antologin, vilket gör att jag måste betrakta den som lyckad. För den som önskar fördjupa sig i ämnet/ämnen för antologin är tipsen på vidare läsning allt annat än uttömmande. Men någonstans måste man ju börja.

Petra Söderlund

Posthumanistiska nyckeltexter. Red. Cecilia Åsberg, Martin Hultman & Francis Lee. Studentlitteratur. Lund 2012.

Materien tänker.

Den jesuitiske paleontologen Pierre Teilhard de Chardin (1881–1955) formulerade i slutet av 1940-talet, i vad som omedelbart efter hans död 1955 skulle publiceras som verket *Le Phénomène humain*, en storslagen evolutionsteoretisk tanke. Darwin hade beskrivit arternas biologiska utveckling; Teilhard ville komma åt den mentala utvecklingen. Utvecklingsläran – och den fromme jesuiten var till sina trosfränders förtret hängiven darwinist – har hittills uppehållit sig vid skapelsens utsida, men varje tillstånd i evolutionen, konstaterade han, måste rimligtvis ha en utsida och en insida. Det logiska resonemanget som följer på detta konstaterande är lika glasklart som det är omöjligt att belägga. Men av samma skäl som biologin, arterna, inte har uppstått ur intet, är ”medvetandet”, så menade han, inget som plötsligt bara ”uppstår” utan något som *organiseras* ur tidigare stadier. ”Ingenting”, skriver Teilhard, ”som inte redan i ursprunget på ett förborgat sätt fanns till i världen, kan under utvecklingens successiva passerande av trösklar, hur kritiska dessa än må vara, plötsligt bryta fram på ett slutstadium”. Tänkandet, i någon oerhörd basal form, finns alltså redan i skapelsen.

Ungefär 50 år senare formulerar en svensk författare en parallell tankegång: ”Formeln för livets uppkomst, ett komplext system om något, där i en ensam cell hundratusentals tillstånd och företeelser interagerar, blir därmed att liv organiseras enligt samma fördolda ordning som atomer ordnas i en kristallin struktur. / Materien tänker.” (Lars Jakobson, *Kanalbyggarnas barn*, 1997)

Det har kommit ut en bok på Studentlitteratur som heter *Posthumanistiska nyckeltexter*, redigerad av Cecilia Åsberg, Martin Hultman och Francis

Lee. Den är angelägen och intressant – knappast någon metodisk handbok, men upplägget är annars föredömligt: några inledande texter av den svenska redaktionsgruppen följs av sju kommenterade essäer av vad redaktionen uppfattar som posthumanistiska nyckelteoretiker: Donna Haraway; Karen Barad; Gilles Deleuze och Félix Guattari; Rosi Braidotti; Michel Serres; Michel Callon; och Annemarie Mol. Därtill en avslutande ordlista där redaktionen går igenom några av de nyckelbegrepp som förekommit i volymen.

Att ”materien tänker” är kanske inte något självklart axiom ens för dessa posthumanister, men i metaforisk mening etablerar påståendet ett produktivt förhållande till vår omgivning på ett sätt som ligger helt i linje med posthumanismernas (ty jag tror de är flera) sätt att relatera relationer till materien. Om vi ersätter Teilhards och Jakobsons ontologiska föreställningar ovan med en postmodern diskurs talar vi inte längre om ”tänkande”, utan om ”agens”, och begreppet ”intentionalitet” har ersatts med ”nätverksbyggande” (se t.ex. Barad och Callon). Alltså: verkligheten runt omkring oss, människor, djur, maskiner, hus, träd, gräs och stenar – ja, dessa interagerar med vår tillvaro och formar vilka vi (allt och alla) är; och detta, mina vänner, är relativism 2.0.

De senaste 5–10 åren har det snackats mycket skit om postmodernismen, alltifrån slappa anklagelser om att man inte tror på någonting, till att man skulle ha uppmuntrat Ayatollorna, lagt grunden för revisionismen och hämtat teoretisk inspiration från en gammal nazist. Två tankefel återkommer ofta hos dessa kritiker: det första är att överhuvudtaget tala om ”postmodernismen”. Benämningen är inte bara obsolet utan också poänglös, eftersom det kluster av teorier som samlades under det postmoderna paraplyet har just benämningarnas undanlidande karaktär som gemensam nämnare. Nästa tankefel är jämställandet av relativism med nihilism, när det i själva verket är tvärtom: relativismen avkräver oss – i Nietzsches och existencialismens anda, men utan givet antropologiskt subjekt – ständiga omförhandlingar i situationer där nihilisten helt enkelt vägrar att förhandla. Relativism är helt enkelt att se tillvaron inte som fixerad, utan just som relationell – eller som Niklas Luhmann i en intervjuartikel i *Cultural Critique* 1995 uttrycker det:

”Jag tror att denna tankegång för oss bort från antagandet att relativismen kan avfärdas som något arbiträrt: varje observation måste göras av ett observerande system, av detta och inte ett annat,

men om system kommunicerar uppstår något som inte längre är arbiträrt utan är beroende av deras historia, deras minne.”

Men visst: de första generationerna poststrukturalister formulerade detta gärna i en jargong som lät oss förstå att allt egentligen bara är ”språk” och ”text”, och för dem som föder sina barn och hämtar dem på dagis, eller står vid sin svarv och sedan får gå i förtida pension, för att inte tala om dem som anser att ”litteraturen” är ”god” och att ”estetiskt värde” utgör kärnan inom litteraturvetenskapen, kan detta framstå som en svår provokation. Det är tydligt att de postmoderna teoribildningarna hade ett initialt kommunikationsproblem, och till detta måste fogas att många poststrukturalistiska läsararter också har haft svårt för det materiella, det vi *tar på*, eftersom språket och diskursen ofta tillåtits att s.a.s. stå i (eller om man så vill: visa) vägen.

Det är här *Posthumanistiska nyckeltexter* kommer in i bilden, då man lyfter fram materialitet och relativism som posthumanismens signum. En teoretisk trend idag, ja, det senaste decenniet, har varit att ta sig an ”verkligheten” igen, men inte endast som diskurs eller språk, och gubevars inte som en stabil entitet ”där ute” – utan just som en serie relationer (detta är förstås inget nytt, men emfasen är tydlig). De senaste bidragen härvidlag är ”spekulativ realism” och ”objekt-orienterad filosofi”, företeelser väl värda att uppmärksamma i ett annat forum än denna recension. I föreliggande antologi hittar vi emellertid bland andra Deleuze och Guattari som skriver om tillvarons rhizomatiska struktur, Michel Serres som tänjer på begreppet ”översättning”, Annemari Mol som diskuterar multipla ontologier, samt aktör-nätverks-teorin (ANT), som förs fram bl.a. genom Michel Callon, vilken visar hur en beskrivning av ett visst skeende måste ta lika stor hänsyn till fiskare och forskare som till musslorna och deras miljö – alla dessa fyra blir alltså likvärdiga aktörer.

Posthumanismen har, sedan den – får man säga – lanserades på bredare front med N. Katherine Hayles 1999 i *How We Became Posthuman*, rört sig från cybernetiken mot ett mer ekologiskt tilltal, något som blir uppenbart i Cary Wolfes utmärkta essäsamling *What is Posthumanism?* som kom häromåret, och som inte innehåller en enda ”cyborg” (såväl Hayles som Wolfe omnämns f.ö. men finns inte representerade med egna bidrag i den svenska volymen, vilket nog får anses vara ett förbiseende). Man kan se paralleller till (men knappast direkt påverkan från) socialkonstruktivism i

den tidigare posthumanismen, och till den allt populärare ekokritiken i den senare. Utvecklingen är logisk, men även den tidiga cybernetiken, ja redan Norbert Wiener, var minst lika ivrig att påpeka parallellerna mellan människa och natur som mellan människa och maskin (se t.ex. Wieners sista bok, *God & Golem Inc.*, 1964) – ”systemet” omfattar hela den kommunikativa tillvaron. Ändå är det med digitaliseringen, och kroppens närmast fysiska omkonfigurering sedan efterkrigstiden, som Hayles ger posthumanismen en plats inom kulturteorin.

Dagens posthumanism, om man får tro redaktörerna, har dock inte så mycket med cyborger och tekniska gadgets att göra, och den Donna Haraway som skriver i volymen är inte cyberfeministen utan den filosofiska djurskötaren som dekonstruerar Derrida. Detta vägval skapar en del luckor i en volym som påstår sig innehålla nyckeltexter. Jag saknar också – i de inledande essäerna – ett vetenskapshistoriskt perspektiv; det framstår nästan som om posthumanismen bara dumpit ner fix och färdig någon gång på 1980-talet.

Ty det posthumanistiska perspektivet har rötter – eller ska vi säga *rhizom* – djupt nedsänkta i den historiska myllan. Jag kommer osökt att tänka på en svensk botaniker: ”Då jag tager mulden af Kyrkogården, tager jag de delar, som constituerat och varit förvandlade af människor til människor; förer jag den på min kålgård, och sätter kålplantor deruti, får jag deraf kålhufvud i stället för människohufvud, men kokar jag desse hufvud och gifver dem åt folk, förvandlas de åter til folkhufvud eller andra delar etc.: [...]” (Carl von Linné, *Västgöta-resa*, 1746).

Posthumanism handlar ju som begreppet antyder om en ”efterhumanism”, men dess praktiker, även i denna volym, verkar snarare vilja intyga att post- och antihumanistiska perspektiv varit med hela tiden – något som det är lätt att sympatisera med. Antihumanism i denna mening syftar förstås inte på ett motstånd mot mänskliga rättigheter eller en nödvändigtvis avvikande mening i strävan efter demokrati; utan mer en påminnelse om att de värderingar dessa projekt bygger på måste sättas i fråga. Ty de värderingar som skapat vettigare villkor för många människor har också etablerat maktrelationer som med tiden kommit att tas för givna, medan de snarare borde förstås som kulturella konstruktioner baserade på en viss uppfattning om människans – Homo sapiens – position i Skapelsen. Till dessa maktrelationer hör för vårt ämne vedertagna praktiker som hermeneutik, nar-

ratologi och litteraturhistorieskrivningens fokus på utveckling, författarskap, genrer och epoker. Vi säger inte att detta är förkastliga ting, endast – vilket Foucault och medicarkeologer som Kittler, Ernst, Gumbrecht med flera redan påpekat – att de är djupt rotade i en humanistisk ideologi, och att de kan se ut på andra sätt. ”Allt levande”, skriver Serres i antologin, ”är kollektivt. Men vad är det kollektiva? Denna fråga fascinerar oss nu.”

Det kollektiva. Den 22 mars 1947 skriver Pierre Teilhard de Chardin ett brev till UNESCO. Brevets titel är ”Några reflektioner kring de mänskliga rättigheterna”. Premisserna, skriver Teilhard, för vad en människa är har ändrats sedan den fria människan proklamerades av den franska revolutionen: ”Av oräkneliga och konvergerande skäl (den snabba ökningen av etniska, ekonomiska, politiska och kulturella kopplingar), är den mänskliga individen numera obönhörligt involverad i en ohejdbar process som leder mot ett system av organisk-psykisk solidaritet på Jorden.” I en tillvaro där vi vet att den biologiska kroppen inte utgör jagets gräns, fortsätter han, ska det kollektiva och det individuella inte ses som motsatser, utan som varandras förutsättningar. En ny deklaration om mänskliga rättigheter kan därför inte längre formuleras endast med individen i fokus. Personligheten – som något annat än individen – är en annan entitet, som utvecklas i samspel mellan individuella och samhällseliga processer.

Teilhards brev skrevs året innan Norbert Wiener publicerade *Cybernetics. Or Control and Communication in the Animal and the Machine* (1948). Där beskriver Wiener hur vår identitet ytterst handlar om kommunikation: biologisk och teknologisk såväl som semantisk. En provokation i Wieners tänkande som många misstolkade, var att det inte är någon principiell skillnad mellan en maskin, ett djur, ett träd och en människa i en kommunikativ situation (den kvalitativa skillnaden, i den mån den kan mätas, är förstås en annan sak). Informationer bearbetas oupphörligt och det är hanterandet av dessa informationer som gör oss till dem vi är. Ett par år senare beskrev Wiener, med en parafra på Herakleitos, Homo sapiens på följande sätt: ”Vi är ingenting annat än strömvirvlar i en flod med evigt rinnande vatten. Vi är inga ämnen som förbliver, utan mönster, som förevigar sig själva.” En människa är inte en biologisk entitet, utan ett system, strömvirvlar i ett större vatten; och vår kropp består inte i första hand av just vatten (som biologin lärt oss) utan av – information (vi borde i princip

kunna faxa en människa från en plats till en annan, tänker Wiener 1950).

Det sena 1940-talet är med andra ord en bra tid för posthumanismen. Detta bara som en fotnot till frånvaron av historiska perspektiv i *Posthumanistiska nyckeltexter*. Å andra sidan formerar sig texterna i denna antologi, kanske just genom detta vägval, till en helhet som är övertygande – ja, nästan så att helheten framstår som en ontologisk ”sanning” och inte fullt så relationell som de enskilda bidragen vill påskina. Men det är kanske mer en retorisk fråga. Det måste ändå sägas att volymen befäster Donna Haraway som en av de viktigaste tänkarna i modern tid. Här är det alltså hennes läsning av Derridas möte med sin katt som inleder; när posthumanismen presenteras av Hayles runt år 2000 är det cyberfeministen Haraway som utgör en portalgestalt, men faktum är ju att hon redan då såg ideliga interferenser mellan cybernetik, digitala nätverk, hunduppfödning och en egensinnig ekokritik (se t.ex. den monumental essän ”Rädda tigrar och klonabyracker” i *Ord & Bild* 2002:1).

Detta är annars inte platsen att recensera de enskilda bidragen i *Posthumanistiska nyckeltexter*, utan låt oss istället reflektera över posthumanismen och kulturvetenskaperna. Antologin är som ovan påtalats knappast att betrakta som någon införing i metod; tänka får man göra själv. Och här finns det mycket att inspireras av – och mycket har också redan påbörjats inom angränsande teoretiska fält. Man skulle kunna tänka sig att dela upp den posthumanistiska kulturanalysen i olika moment:

- 1) Motivstudier och tematiska analyser
- 2) Materiella analyser
- 3) Textens agens
- 4) Metodiska överväganden

Dessa fyra moment (det finns säkert fler) kan förvisso hållas isär, men det finns såväl anledning som stora möjligheter att genomföra spännande och mångfacetterade analyser just genom att kombinera dem.

1) Motiv och tema

Själv genomförde jag i millenniets början en av den ”cybernetiska posthumanismen” influerad analys av hur den litterära texten beskriver mänskliga subjekt i konfiguration med omgivande teknologier under 1960-talets andra hälft. Motiven som studerades var alltså Homo sapiens i en räckta konfigurationer som innebar ett ifrågasättande av den tra-

ditionellt mänskliga agensen till förmån för olika cybernetiska subjekt formade av medier och maskiner. Detta kan, såvitt min blygsamhet tillåter mig att konstatera det, möjligen vara den första posthumanistiska studien inom kulturvetenskaperna i Sverige, och gott så, men den uppfattning av de posthumanistiska paradigmen potential som avhandlingen presenterar – dvs. främst mänskateknologi-spåret – kan ur dagens perspektiv ses som aningen trångsynt. Ty det öppnar sig synnerligen produktiva perspektiv i mötet mellan den litterära texten och den aktör-nätverks-teori (ANT) eller de rhizomatiska strukturer som presenteras i *Posthumanistiska nyckeltexter*. Att ta hänsyn till utommänskliga faktorer i analysen har ju en lång historia med rötter i fabeln, allegorin och hermeneutiken, och baserar sig i första hand på att i en symbolisk tradition läsa in dem som representanter för *något annat*. Genom att förstå trädet som träd och huset som hus och Lisa som Lisa och alla dessa (träd hus Lisa) som potentiellt likvärdiga aktörer i den litterära texten kommer vi ifrån den antropocentriska analys-tradition som främst studerat textens icke-mänskliga aktörer i mänskliga termer (den tålmodige läsaren av t.ex. Alain Robbe-Grillet eller Nathalie Sarrautes romaner från 1950-talet inser att det här kan finnas en hund att gräva upp). Även om dessa företeelser alltså tolkats genom alla tider innebär bland annat ANT, cybernetik och systemteori, men också den djurens blick som Derrida/Haraway/Wolfe låtit sig betraktas av, att nya perspektiv upprättas i läsandet av den litterära texten; detta får till följd att de frågor vi kan ställa om aktörer utanför textens ”mänskliga” agenter har blivit komplexare och intressantare.

2) Materiella analyser

Materialitetens litteraturhistoria är till vissa delar redan skriven (namn som Kittler, Gumbrecht, McGann och Drucker kan nämnas), och Thomas Götselius avhandling *Sjärens medium. Skrift och subjekt i 1500-talets Nordeuropa* (2010) är ett lysande svenskt exempel. I sin analys etablerar författaren här en historisk ”aktör-nätverks-analys” (även om den inte benämns så) och en materiellt baserad kulturhistoria vilken sidoställer den mänskliga agensen med boktryckarkonst, språkfilosofi, ordböcker, teologi, etc. I övrigt har denna typ av materiella kulturanalyser åstadkommit, kan man tycka, alltför blygsamma avtryck i litteraturämnets curriculum. ”Det vidgade textbegreppet”, som ju signalerade en ny syn på textens materialitet (och som

i och med de nya läroplanerna tycks vara på väg att avpollteras som begrepp), fick inget större genomslag mer än i några krampaktiga försök att analysera rocklyrik och lite ”roman-blir-film”-inslag i lärarutbildningens kurser. I övrigt vägrade ämnet hårdnackat att inse att man undervisar i ”böcker” snarare än i ”litteratur”. Det nya begreppet ”multimodalt lärande” kan bidra till nya insikter, men vi måste i så fall *historisera* multimodaliteten, ty den materiella litteraturhistorien handlar ju inte bara om arkivets digitalisering, utan – som bl.a. Götselius avhandling visar – om en mängd olika materiella villkor som burit fram texter genom alla tider: muntlighet och retorik, sång och ritual, handskrifter och tryckta texter, salonger och happenings.

Den materiella aspekten av posthumanismen handlar förstås också om produktionsvillkoren för vår egen forskning. De nya plattformar vi idag har för att såväl tillgodogöra oss som presentera och laborera med historiska och estetiska frågeställningar innebär både utmaningar och enorma möjligheter. Den ökande tillgången till inskannat material i olika filologiska databaser är bara en aspekt av detta (och ofta synes denna verksamhet nog så gutenbergska i den doxa som omger texthanteringen). Än intressantare är kanske de frågor som väcks om den litterära textens beskaffenhet när vi med hjälp av digitala gränssnitt kan återerövra t.ex. förmoderna läsupplevelser, som involverar andra sinnen än de rent analytiska. Detsamma gäller förstås de möjligheter som erbjuds om vi tillgängliggör forskning i multimodala gränssnitt. Flera av dessa ”digitala” frågeställningar tangerar modern mentalitets- och retorikforskning kring medeltida objekt, eller de reflektioner kring begrepp som ”närvaro” och ”Stimmung” som mediearkologen Hans-Ulrich Gumbrecht ägnat sig åt. Jag tror vi inom kort kommer få se framväxten en ”digital filologi” (en av Gumbrechts senaste böcker heter förresten *The Powers of Philology. Dynamics of Textual Scholarship*, dock utan ”digitala” inslag) – de frågor som då aktualiseras kommer utmana humanvetenskapens analytiska självbild.

3) Textens agens

Kan den – i vårt fall – litterära texten tillmätas agens? Kan den sägas göra en *observation* i luhmannsk mening? För Luhmann – och för de biologiska systemteoretikerna Maturana och Varela – innebär observation att det gjorts en distinktion. Men till skillnad från den biologiska systemteorin förutsätter inte distinktionen hos Luhmann en kognitiv process. I det ovan citerade samtalet i

Cultural Critique aktualiserar en av deltagarna ett citat från Luhmann där han säger att en observation/distinktion kan göras av människor, djur eller till och med celler i kroppen, något som öppnar för möjligheten av en närmast maskinell, programmerad och icke-perceptiv distinktion. I några av bidragen i *Posthumanistiska nyckeltexter* har man tillmätt företeelser agens utan intention. Här finns alltså ett incitament för att tillmäta också den litterära texten agens, eller status som observatör. Men vad observerar en litterär text i denna mening? Självfallet *handlar* texten om en räcka ting, det beskrivs en mängd företeelser i det som narratologerna kallar diegesen. Men kan en litterär text sägas observera saker utanför denna dieges? Jovisst, här kommer t.ex. diskursanalys, marxistisk analys, psykoanalys, genusteori, postkolonialism, queerteori och en räcka mer eller mindre beprövade perspektiv in (olika former av dekonstruktion, helt enkelt). Och denna praktik, menar jag, kan också sorteras in i en posthumanistisk diskurs. Genom att studera texten som ett observerande system kan vi vända på en del förgivettagna positioner i litteraturanalysen. Istället för att se *texten* som något som ska förklaras och något som ska inordnas i en speciell historisk ordning (epok, genre, författarskap), kan vi se det litterära uttrycket som en möjlighet att relatera till en räcka samtida såväl som icke-samtida fenomen. En roman kan bli till en nod – en ingång – i ett produktivt nätverk.

Två korta exempel. Poesin som observatör: jag har i annat sammanhang diskuterat Göran Palms programmatiska dikt "Havet" (ni vet: "Havet. Jaha. / Det är som på Louvren."). Observatören i Göran Palms dikt är ett diktarjag – men läst genom systemteoretiska glasögon tycks det som om detta diktarjag är avslöjat. För i den feedbackloop som skapas av frasen "Det är som" och de tunga substantiven "Havet" och "Louvren" förefaller *dikten själv* vilja lägga sin obefintliga näsa i blöt. Poeten iscensätter därmed *dikten som observatör* av poesins, eller kanske rättare representationens, slutna system. En parallell kan dras till forskningen kring *Artificial Life* (AL), som till skillnad från *Artificial Intelligence* (AI) inte söker imitera en mänsklig perception utan, i en vidareföring av de systemteoretiska idéerna om autopoiesis (ung. "självskapande"), istället undersöka hur olika system (en enkel robot, t.ex.) kan utveckla sin "intelligens" utifrån den "verklighet" den själv konstruerar, och inte efter någon idé om hur en mänsklig hjärna skulle ha tacklat problemet (se t.ex. Rodney Brooks texter

"Intelligence Without Representation" och "Elephants Don't Play Chess"). På ett liknande sätt upprättar "dikten" i Palms "Havet" sin verklighet, som är representationens verklighet. Dikten kan därmed sägas observera såväl poesin som poeten – och läsaren!

Ett annat – romanen som nod: ta vilken text som helst. Se vilka aktörer (i ANT-mening) som är operativa för att sätta texten så att säga *i spel*. Vi kan dels (med t.ex. Götselius) tala om mediehistoriska och materiella faktorer i den historiska samtiden, dels försöka beskriva de såväl faktiska som fiktiva faktorer en text kopplar upp sig emot, men som inte nödvändigtvis ingår i det hermeneutiska avkodandet av "mening" och "förväntningshorisonter" – bl.a. det som Bachtin skulle kalla "heteroglossia" och poststrukturalisterna (frid över deras minne) kallade "ogrammatiskheter", men också multimodala referenser och mer konkreta faktorer som produktionsvillkor, mediernas materialitet, andra texter, filmer, personer, historia, samhälle, djur och natur, etc....

Mats G. Bengtsson skrev och ritade på 1960-talet en hisnande liten "seriebok" som hette *Äventyr i Riemannrummet*. Där spelar Disney, von Neumann, Ian Fleming och relativitetsteorin en betydande roll i ett surrealistiskt actionäventyr, och boken gestaltar den fjärde dimensionen – eller själva Riemannrummet – som ett tecknat svart snitt eller veck mitt i codex. Det är en synnerligen poetisk effekt. Agenter och agens.

4) Metodiska överväganden

Ja, en posthumanistisk analys som är metodiskt och ideologiskt konsekvent kan inte bara acceptera en motivisk eller materiell analys, utan bör ju även i sitt genomförande beakta de konsekvenser en sådan människo-, teori- och litteratursyn för med sig för helheten. Jag har redan nämnt de digitala plattformarnas betydelse för en posthumanistisk metodik. Låt oss här bara i korthet tillägga att ett posthumanistiskt synsätt rimligtvis måste innebära att verket snarare än att *förklaras* ska *relateras*. Just i detta hänseende har några av bidragen i *Posthumanistiska nyckeltexter* i efterhand förlänat min egen avhandling en större teoretisk pregnans än den kanske förtjänar. En huvudpoäng med min undersökning var att texter som enligt gängse historiografiska normer kanske inte skulle ha länkats ihop plötsligt kunde relateras genom deras sätt att beskriva människokroppens konfigurationer med teknologin – helt i linje, visar det sig, med den re-

lationella materialism som *Posthumanistiska nyckeltexter* lanserar.

Detta är endast heuristiska förslag. Jag tror inte på att sammanfatta en posthumanistisk modell eller metod, men genom att utforska motiv, materiell historia, agens och metavetenskapliga frågor med ovanstående infallsvinklar kan man ändå sägas försöka tillämpa posthumanistiska perspektiv i litteraturanalysen. Om enskilda punkter i det som skisserats ovan i sig inte förefaller särskilt revolutionerande kan kanske helheten och den teoretiska inramningen ändå sägas peka ut en produktiv riktning. (Vid sidan av N. Katherine Hayles arbeten har det förstås också gjorts andra försök att prova posthumanistisk teori i litteraturanalysen – se t.ex. Bruce Clarkes *Posthuman Metamorphosis. Narrative and Systems* [2008], för en av Luhmanns systemteori inspirerad analys, eller antologin *Cy-Borges. Memories of the Posthuman in the Work of Jorge-Luis Borges* [2009, red. Stefan Herbrechter och Ivan Callus]).

Detta är en recension, men jag har inte skrivit så mycket om själva föremålet för denna recension. Det måste sägas: *Posthumanistiska nyckeltexter* är ett värdefullt bidrag till teori(ut)bildningen inom svensk humaniora och samhällsvetenskap. En del småaffliga översättningsmissar kan noteras: "trixter" har blivit "lurifax", "paper" har blivit "papper" – jag vet att det senare har börjat bli accepterat, men det är inte snyggt – "agency" är på några ställen "agentskap", men oftast (och bättre) "agens"... Mina allvarligare reservationer gäller bristen på historiska perspektiv (ingen Wiener, Bateson, von Neumann eller Teilhard) och avsaknaden av några nyckelteoretiker, som Hayles, Clarke och Luhmann. Hade det historiska perspektivet fått mer utrymme kunde man också ha förklarat relationen mellan posthumanism och antihumanism – som ju ändå verkar vara den aspekt av posthumanismen som redaktörerna lutar sig mest mot – såväl som skillnaden gentemot den form av ultrahumanism som den besläktade transhumanismen utgör (det vill säga den riktning som bejaktar kroppens förlängning i andra media och andra materialiteter, men främst för att förhöja den individuella livskvaliteten och livslängden, även om bote-medel mot kroniska sjukdomar också står på agendan). Antologin gör inte anspråk på att vara uttömmande – däremot tycks den göra vissa anspråk på att lansera något, och kanske hade det ur ett sådant perspektiv varit klädsamt med en noggrannare in-ventering av vad som faktiskt föreligger på svenska

(eller i svensk översättning) i ämnet. Men vi är ändå glada över att boken finns.

Diagnostisering som visade på skillnaden mellan apa och människa torde vara lätt, knäreflexer testades, tänder granskades, stetoskopet trycktes också mot ryggen. 'Såriga knogar ska studeras och analyseras', läste hon från remissen, hon tuggade tugggummi och granskade mina händer under förstoringsglas, bad mig dra ner kriminalvårdens vida bomullsbyxor och kalsonger, hon tuggade nu intensivt. Nära henne kändes mentoldoften, hon skakade på huvudet och nöp tag i mitt pungskinn, de ljusgula handskarna såg ut som vaniljglass mot min mörka hud. Jag blev hungrig i situationen, något fattades mig.

– Är du verkligen ett djur? frågade hon.

Förvirrad såg jag mig om efter ett skrivblock, om jag svarade skulle hon vägra utfärda intyget, jag fann en penna och ett skrev ett stort JA över hela pappret.

(Maj-Britt Wiggh, *Herr Annue Mal*, 2011)

Ja, *Posthumanistiska nyckeltexter* inspirerar oss att ställa frågor: var går gränsen? Eller: *var* går gränsen? Vad är vi ute efter? Eller som rubriken på en av "proto-mediearkeologen" Gunnar D. Hanssons senaste essäer: "Var slutar texten?" Man frestas att fråga sig: tänker den?

Jonas Ingvarsson